Lietuvių Fondo parama – išeivijos istorijai išsaugoti

DP stovyklų atsiminimų garso įrašai. LTSC nuotr.

KRISTINA LAPIENYTĖ

Nuo pat įsikūrimo 1962 m., Lietuvių Fondas (LF) savo jėgas skiria plačiai išeivijos veiklai remti. Tikriausiai sunku būtų suskaičiuoti, kiek organizacijų ir projektų Lietuvių fondas yra parėmęs per savo gyvavimo metus. Ne išimtis ir Lituanistikos tyrimo ir studijų centras (LTSC). Nuo pat jo įkūrimo 1982 metais, LF skyrė paramą archyvų išlaikymui, parodų rengimui, knygų leidybai, kadangi vienu iš savo rėmimo uždavinių LF laiko lietuvišką kultūrą ir teigia, kad lietuviška kultūra – tai ,,mus visus vienijanti gija".

Adelheid Armhold ir Pranas Domšaitis

Pastaraisiais metais LF, šalia kitų projektų, parėmė ir vieną įdomų LTSC projektą – ,,DP stovyklų atsiminimų garso įrašų skaitmeninimas". Kitos tautos stengiasi sukaupti kiek įmanoma daugiau gyvųjų liudytojų atsiminimų ir naudoja juos kaip lygiavertį istorijos dokumentą. Lietuvos istorijos tyrinėtojai tik dabar pradeda suprasti sakytinės istorijos svarbą objektyviosios istorijos rašymui. Antrojo pasaulinio karo išeivių istorija yra tikrai ne mažiau vertinga ir reikalinga, kad ją reikėtų tinkamai išsaugoti. Neseniai JAV Lietuvių Bendruomenės (JAV LB) vykdytas sakytinės istorijos projektas išsiplėtojo į gražią ir jautrių pasakojimų pilną knygą ,,Galvojom, kad greit grįšim", kuri tikrai papildė sakytinės istorijos šaltinius.

Tačiau dar prieš gerus du dešimtmečius, 1980–1982 metais, Pedagoginio lituanistikos instituto (PLI) Čikagoje studentai, vadovaujami tuometinio PLI rektoriaus prof. dr. Jono Račkausko, dr. Sauliaus Girniaus ir Birutės Tamulynaitės, rinko lietuvių imigracijos atsiminimų įrašus. Studentai apklausinėjo savo artimuosius ar pažįstamus apie jų kelionę iš Lietuvos, išgyvenimus ir potyrius Vokietijoje bei įsikūrimą Amerikoje. Iš viso įrašyta arti šimto magnetinių kasečių iš žmonių atsiminimų apie tai, ką jie veikė Lietuvoje prieš išvykimą, kaip vyko pasitraukimas iš Lietuvos ir kokie buvo likimai išeivijoje. Daugiausiai interviu atliko Birutė Tamulynaitė, Ramona Steponavičiūtė, Robertas Vitas, keletą pokalbių yra padarę Albertas Kerelis, Jr., Aušra Jasaitytė, Saulius Gaižutis, Daiva Grigaitytė, Jūra Avižienytė ir kt. Studentai vadovavosi ir respondentus apklausinėjo pagal tam tikrą sudarytą klausimyną, kuriame buvo tokie klausimai, pvz.: ,,Kokios profesijos buvote jūs ar jūsų tėvai Lietuvoje", ,,Kodėl ir kada apsisprendėte palikti Lietuvą", ,,Kokių įdomesnių nuotykių patyrėte kelionėje į Vokietiją" ir pan. Projektas buvo tikrai naudingas, užrašyti atsiminimai tokių žmonių kaip dr. Antanas Razma, dr. Pranas Razminas, dr. Kazys Pemkus, Birutė Vindašienė, Juozas Polikaitis, Juozas Tamulis, dr. Algirdas Ostrauskas, dr. Antanas Klimas, Apolinaras Bagdonas, Leonardas Kerulis, kun. Leonas Zaremba ir daugelio kitų.

Kadangi magnetinės juostos, ypač kasetės, nepasižymi ilgalaikiškumu, LTSC nutarė kreiptis pagalbos į LF bei Šaulių šeimos fondą ir prašyti paramos šioms kasetėms perrašyti į skaitmeninį formatą, kad šis svarbus palikimas nepranyktų. Gautos paramos dėka pavyko įsigyti kasečių perrašymo aparatą bei priemonių ir pradėti apskaitos bei skaitmeninimo darbus.

Vienas atradimas buvo tai, jog tarp projekto kasečių atsirado ir vienas garso įrašas, kuriame užfiksuotas pokalbis su Prano Domšaičio našle Adelheid Armhold Domsaitis Zvironas, kurį įrašė LF įgalioti dailininkai Bronė Jameikienė, Adolfas Valeška, Romas Viesulas ir Kazys Žvironas. Šis įrašas, be abejo, labai svarbus išeivijos dailės tyrinėtojams.

Tačiau ne mažiau įdomūs yra ir paprastų žmonių pasakojimai apie patirtus įspūdžius ir įsivaizdavimą, kokia bus išeivijos ir Lietuvos ateitis po keliasdešimt metų. Į klausimą ,,Ar galvojote kada nors grįžti į Lietuvą, kol dar jinai buvo okupuota" visi kaip vienas atsakė neigiamai, o štai apie išeivijos ateitį nuomonės išsiskyrė. Vieni tikėjosi, kad lietuviai išeivijoje išsilaikys kaip stipri ir nedaloma bendruomenė, kiti jau tada, apie 1980-uosius metus pastebėjo, kad jaunoji karta nebe taip stipriai laikosi įsikibusi lietuvybės ir prognozavo ne tokią optimistišką ateitį. Buvo įdomu paklausyti dr. Antano Razmos, LF įkūrėjo pasvarstymų ir prisiminimų bei idėjų, kaip atrodys LF bei lietuviška išeivija po keleto dešimtmečių. Nors tuo metu tikriausiai ir nebuvo lengva tuo tikėti, bet atrodo, kad ir dr. A. Razma, ir kiti kalbinti Fondo įkūrėjai (kaip Alicija Rūgytė) tikėjo, kad praėjus daugiau nei 35 metams nuo šių pokalbių LF, sustiprėjęs kaip niekada, toliau padės vystyti lietuvišką veiklą išeivijoje.

Iš beveik 70 metų perspektyvos įdomu pažiūrėti, kaip žmonės vertino gyvenimo sąlygas, patirtas Vokietijoje ir keliaujant į Ameriką. Pasak Nijolės Jankutės-Užubalienės, ,,buvo labai sunku su maistu anglų zonoje", tačiau ,,visi buvom jauni, lankėm gimnazijas, pilni idealizmo. Svarbu, labai daug turėjom vilties, entuziazmo… Skautavimas, šokiai, tas viskas labai palengvino (gyvenimą – aut. past.). Net negalvodavom, kad mes čia kokie nelaimingi ar alkani…" Jai antrino ir Bronius Krokys, sakydamas, kad nors (ypač) viengungiams ir buvo sunkiau su maistu, mat gaudavo tik labai mažai prastos dešros visai savaitei, bet socialinis gyvenimas buvo ,,labai judrus, veikė mokyklos, gimanazijos, tautiniai šokiai, chorai, ėjo laikraščiai". Savo kelionę į Vakarus B. Krokys apibūdina taip: ,,ypatingų nuotykių nebuvo, apart bombardavimo…". Bombardavimai tarsi buvo gyvenimo kasdienybė, taigi nebelaikoma ,,ypatingu" įvykiu. Žinoma, neapsieita ir be netikėtų istorijų, pvz. tokia, kurią papasakojo N. Jankutė-Užubalienė, kai viena mergaitė iš Liubeko stovyklos paklydo ir nuėjo į rusų zoną ir tik su Liubeko burmistro pagalba bei anglų administracijos dėka pavyko ją grąžinti atgal.

Aišku, pasitaikė ir linksmų istorijų, tokių, kaip A. Rūgytės papasakota, kaip vienas Californijos lietuvis milijonierius atvežė pas ją savo sūnų, kad šiam surastų lietuvaitę žmoną. Deja, atrodo piršlybos nebuvę labai sėkmingos…

Didžioji dalis apklaustųjų į klausimą ,,Kaip jums pasirodė Amerika, ar tikėjotės pamatyti tai, ką čia pamatėte, atsakė, jog juos tik atvykus labiausiai nustebino šiukšlinos gatvės ir netvarka. Tačiau visi pabrėžė, kad stengiasi savo vaikus auklėti lietuviška dvasia. Vyresniosios kartos lietuviai, tėvai, sakė, jog neverčia vaikų bendrauti vien tik su lietuviais ir nelabai draugija bendrauti su svetimtaučiais, tačiau vaikų atsakymuose atsispindėjo mintis, jog tėvai, nors kartais ir nebyliai, tačiau vis tikėjosi, kad vaikai daugiausia laiko praleis lietuvių būryje.

Visada įdomu klausyti prognozių ateičiai ir paskui žiūrėti, kaip jos išsipildo. 1980-aisiais dr. Antanas Razma teigė, kad ,,gal kartais po 20 metų gali tekti grįžti į laisvą Lietuvą" (tai būtų apie 2000 m. – aut. pastaba), bet čia tikra svajonė ir geros viltys… Atrodo, kad ta svajonė tapo realybe greičiau, nei dr. A. Razma bei didžioji dalis apklaustųjų 1981 metais tikėjosi.

Žinoma, tuo metu jau matėsi tam tikri pokyčiai lietuvių išeivijos gyvenime ir vyresnioji karta juos dažnai vertino nevienareikšmiškai. Vieni respondentai atsakė, jog mano, kad išeivijos laukia neišvengiamas nutautėjimas, kadangi jaunoji karta nebesidomi savo tėvų veikla, kiti gi manė visai priešingai, kad organizuojasi puikus lietuviškas jaunimas, kuris pratęs lietuviškas tradicijas. Į klausimą, ar tikėjotės, kad lietuvių išeivija bus tokia, kokia dabar yra ir kokią įsivaizduojate ją toliau. A. Razma atsakė kad jis dabar (1981 m.) yra didesnis optimistas nei buvo išvažiavęs iš Vokietijos, nes atrodė, kad šitokioje didelėje šalyje išsibarsčiusiems lietuviams nebus įmanoma susiorganizuoti. Pasak jo, ,,šiandien reikia laikyti stebuklu, kad mes turim puikų lietuvišką jaunimą, todėl ir kilo idėja suorganizuoti tą LF su keliais milijonais, kad galėtume palikti jūsų ateinančioms kartoms stiprų finansinį pagrindą, kad mums išėjus jūs, jaunieji, toliau veiktumėte, nepaliktumėte tautos be užnugario čia, užsienyje ir tokiu būdu mūsų tautos ateitis kartu su išeivijos jaunaisiais intelektualais turėtų būti šviesi ir kada nors mes visi galėsime džiaugtis laisva Lietuva".

Atrodo, kad šie žodžiai buvo pranašiški ir kad dabar LF toliau tęsia savo sumanytojų darbus ir padeda lietuviškoms organizacijoms išeivijoje, tokioms kaip LTSC, vykdyti projektus, kurie stengiasi išlaikyti lietuvių tautos istorinį palikimą.

Kristina Lapienytė – LTSC vykdomoji vicepirmininkė